

ADABIYOT VA SAN'ATDA SEMIOTIK TAHLIL

Habiyaliyeva Madina Xolmurod qizi

Namangan davlat pedagogika instituti O'zbek tili va
adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: madinahabiyaliyeva10@gmail.com

+998(94)355 28 27

Annotasiya: Ushbu maqolada adabiyot va san'atda semiontik tahlil va uning urganilish metodlari, tahlil va natijalari haqida so'z boradi. O'zbek adabiyoti vakillari va ularning asarlari keng muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, adabiyot, idiomatik birlik, badiiy matn, jarayon.

Аннотация: В статье рассматривается семиотический анализ в литературе и искусстве, методы его изучения, анализ и результаты. Широко обсуждаются представители узбекской литературы и их произведения.

Ключевые слова: языкознание, литература, идиоматическая единица, художественный текст, процесс.

Annotation: This article discusses semiotic analysis in literature and art, its methods of study, analysis and results. Representatives of Uzbek literature and their works are widely discussed.

Keywords: linguistics, literature, idiomatic unit, literary text, process.

KIRISH

Har bir davlatda qadimgi davrlardan odamlarning suhbatlari jarayonida qo'llanilib, zanjir tarzida avlodlardan avlodga o'tib boruvchi va shu bilan birga aynan bir davlatning o'ziga xos madaniyati, narsalarga nisbatan bo'lgan qarashlar va fikrlash doirasiga asoslangan holda idiomatik birliklar vujudga keladi. Tilshunoslik dunyosida idiomalar juda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, badiiy asarlar, muloqot jarayonida frazeologik birliklarsiz tasavvur qilish qiyin. Ammo, bunday birliklarni o'rganish jarayonida idiomatik birliklarning ko'pligi va ularning ma'nosini tushunish bo'yicha o'ziga xos qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Bunday iboralarni o'rganish yoki tahlil qilish jarayonida faqatgina gramatik va so'z boyligi orqali iboralarning ma'nosini to'liq tushunib yetish qiyindir.

Adabiyot va san'at – insoniyatning ma'naviy olamini aks ettiruvchi, jamiyatning madaniy kodlarini saqlab qoluvchi muhim sohalardir. Badiiy asarlar nafaqat estetik zavq beradi, balki ma'lum bir ma'nolarni, g'oyalarni o'zida mujassam etadi. Ushbu ma'nolarni anglash, asarning chuqur qatlamlariga yetib borish uchun semiotik tahlil muhim ahamiyatga ega.

Semiotika – belgilar va belgi tizimlarini o'rganuvchi fan bo'lib, adabiyot va san'at asarlarini belgi tizimi sifatida tahlil qilish ularning ma'nolarini teran anglashga, muallifning niyatini va asarning ijtimoiy-madaniy kontekstini ochib berishga yordam beradi. Ushbu maqolada adabiyot va san'atda semiotik tahlilning nazariy asoslari, metodologik tamoyillari va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Semiotikada matnning bepoyonligi haqidagi fikr doimo ta'kidlanib kelinmoqda.

Matnning poyonsizligi deganda, ikki narsa e'tiborga olingan:

Badiiy matn hududidagi belgilarning son-sanoqsizligi. Badiiy matn tahlili davomida yangidan yangi ma'nolarning kashf etilishi hamda bu jarayonning muttasil davom etishi. Badiiy matnni g'ayrimatndan farqlash lozim. Matn mukammal adabiy-estetik tizimdir. Undagi har bir birlik(so'z, jumla, gap, matnning ayrim bir bo'lagi) o'z o'rni va vazifasiga ega. Ularni o'zgartirish yoxud qisqartirish mumkin emas. Agar shunday qilinsa, matn mukammalligiga putur etadi va badiiy-estetik tizim izdan chiqadi. O'zbekiston xalq yozuvchisi Said Ahmad o'z esdaliklarida yozishicha, u tajriba tariqasida mashhur so'z ustasi Abdulla Qahhorning ayrim hikoyalaridagi ba'zi bir so'zlarni ma'nodoshiga almashtirishga harakat qilgan. Ammo bu ishdan hech bir natija chiqmagan. Matn o'z tarkibidagi birliklardan voz kechishni istamay boshqa lisoniy birliklarni qabul qilmagan. Bu hodisa shundan dalolat beradiki, matn daxlsiz hududdir. Bu adabiy-badiiy hudud boshqa tashqi xurujlardan juda mustahkam ihotalangan. Har qanday badiiy asar matn bo'lavermaydi.

- Semiotika, adabiyotshunoslik va san'atshunoslik sohalaridagi asosiy ilmiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish. Semiotika nazariyasining asosiy tushunchalari (belgi, signifikant, signifikat, kod, diskurs) va adabiyot va san'atda semiotik tahlilning asosiy tamoyillarini aniqlash.
- Turli adabiy va san'at asarlarini semiotik nuqtai nazardan solishtirish, ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash.
- Adabiy va san'at asarlarini yaxlit belgi tizimi sifatida ko'rib chiqish, ularning tarkibiy qismlari o'rtasidagi aloqalarni va ma'no yaratishdagi o'rnini aniqlash.
- Adabiy va san'at asarlarining yaratilish davri, muallifning shaxsiyati va ijtimoiy-madaniy muhitini hisobga olgan holda semiotik tahlilni amalga oshirish.
- Asardagi boshqa matnlarga, madaniy kodlarga va semiotik tizimlarga ishoralarni aniqlash va ularning ma'nosini tushunish.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyot va san'at asarlarini semiotik tahlil qilishda quyidagi jihatlariga e'tibor qaratiladi:

Belgilar tizimini aniqlash: Asardagi asosiy belgilar (so'zlar, obrazlar, ranglar, shakllar, harakatlar) va ularning o'zaro aloqalarini aniqlash. Masalan, adabiy asarda qahramonlarning ismlari, liboslari, xatti-harakatlari ma'lum bir ma'nolarni ifodalashi mumkin. San'at asarida esa ranglar, shakllar, kompozitsiya elementlari ma'lum bir ramziy ma'nolarga ega bo'lishi mumkin.

Signifikant va signifikatni aniqlash: Har bir belgining ifoda tomoni (signifikant) va mazmun tomoni (signifikat) o'rtasidagi munosabatni aniqlash. Masalan, qizil rang – g'ayrat, qon, muhabbat kabi ma'nolarni ifodalashi mumkin.

Kodlarni aniqlash: Asarda qo'llanilgan madaniy kodlarni (ijtimoiy, diniy, siyosiy, estetik) aniqlash va ularning ma'nolarini tushunish. Masalan, o'zbek adabiyotida Navro'z bayrami, milliy liboslar, an'anaviy urf-odatlar ma'lum bir madaniy kodlarni ifodalashi mumkin.

Diskursni tahlil qilish: Asarda shakllangan diskursni (ijtimoiy, siyosiy, madaniy) tahlil qilish va uning jamiyatga ta'sirini aniqlash. Masalan, adabiy asarda muallifning ijtimoiy muammolarga, siyosiy voqealarga yoki madaniy qadriyatlarga munosabati aks etishi mumkin.

Intertekstuallikni tahlil qilish: Asarda boshqa matnlarga, madaniy kodlarga va semiotik tizimlarga ishoralarni aniqlash va ularning ma'nosini tushunish. Masalan, adabiy asarda boshqa adiblar asarlariga, tarixiy voqealarga yoki mifologik obrazlarga ishoralar bo'lishi mumkin.

Adabiyot va san'at asarlarini semiotik tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Asarning chuqur ma'nolarini anglash: Semiotik tahlil asarning yuzaki qatlamlaridan tashqari, uning chuqur ma'nolarini, yashirin ramzlarni va kodlarni ochishga yordam beradi.

Muallifning niyatini aniqlash: Asarda qo'llanilgan belgilar, kodlar va diskurslarni tahlil qilish orqali muallifning niyatini, dunyoqarashini va ijtimoiy pozitsiyasini aniqlash mumkin.

Asarning ijtimoiy-madaniy kontekstini tushunish: Asarning yaratilish davri, ijtimoiy-siyosiy muhiti va madaniy qadriyatlari haqida ma'lumot olish mumkin.

Asarning jamiyatga ta'sirini baholash: Asarning o'quvchilar yoki tomoshabinlar ongiga ta'sirini, ularning dunyoqarashini o'zgartirish yoki mustahkamlash qobiliyatini baholash mumkin.

Adabiyot va san'atning o'ziga xosligini aniqlash: Har bir adabiy va san'at asarining o'ziga xos belgilar tizimi, madaniy kodlari va diskursi mavjudligini aniqlash mumkin.

XULOSA

Adabiyot va san'atda semiotik tahlil – badiiy asarlarning ma'nolarini teran anglash, muallifning niyatini va asarning ijtimoiy-madaniy kontekstini ochib berish

uchun muhim vositadir. Semiotik tahlil yordamida asarlarning yashirin qatlamlariga yetib borish, ularning jamiyatga ta'sirini baholash va adabiyot va san'atning o'ziga xosligini aniqlash mumkin. Kelgusida semiotik tahlil metodlarining takomillashuvi adabiyotshunoslik va san'atshunoslik fanlarining rivojlanishiga va badiiy asarlarni o'rganishning yangi qirralarini ochishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son qarori
2. Madaliyev A. " O'zbek tilining izohli lug'ati " Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent: 2006
3. Rahmatillayev SH. "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati" Toshkent: 1978 450-46
4. Бахтин М.М. Проблема текста. В его кн.: Эстетика словесного творчества.- М.: 1979.
5. Murodov G'. "Yulduzli tunlar" romanida badiiy kodlar. –BuxDU ilmiy axboroti, 2000, 3-son.
- 6.Saidova R. A. SEMIOTIC SQUARE AND BINARY OPPOSITION //Theoretical & Applied Science. – 2020. No.2.–C. 201-205.